

Климе Бабунски,

**УЛОГАТА НА ГРАЃАНСКОТО
ОПШТЕСТВО ВО НЕФОРМАЛНИТЕ
ОДНОСИ И КОРУПЦИЈАТА**

АПСТРАКТ

Постојат бројни истражувања за корупцијата, за нејзините причини, како и за последиците од неа. Неформалните односи, во поголема или помала мера, се составен дел на секое општество. Специфичноста на потенцијалните врски меѓу неформалните односи и корупцијата е особено значајна во транзициски и пост-конфликтни општества, кои се нагласено подложни на општествено девијантни процеси.

Од друга страна, граѓанското општество, во случајов, претставено преку медиумите и невладините организации, може да биде сериозна брана за негативните влијанија. Дали е така? Како се оценети неформалните врски и мрежи од оние кои се на раководни места во медиумскиот и во невладиниот сектор? Како тие гледаат на можноста неформалните мрежи да ја „хранат“

Klime Babunski,

**THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN
INFORMAL RELATIONS AND
CORRUPTION**

ABSTRACT

There is much research on corruption, its causes as well as its consequences. Informal relations, more or less, are an integral part of every society. The specificity of the potential relatedness between informal relations and corruption is especially important in transitional and post-conflict societies, which are the most susceptible to social deviations.

On the other hand, the civil society represented in this case through the media and the non-governmental organizations, can be considered a strong barrier to negative influences. Is this so? What do the managerial representatives in the media and the non-governmental sector think of these informal relations and networks? What do they think of the possibility of informal networks “feeding” corruption? Do informal networks have an impact on the media and the nongovern-

корупцијата? Дали неформалните мрежи влијаат врз медиумите и невладините организации, на каков начин и дали е тоа проблем?

Клучни зборови: неформални мрежи, контакти, неформални односи корупција, граѓанско општество

mental organizations, if so, in what way and is that an issue?

Key words: informal networks, contacts, informal relations, corruption, civil society

ВОВЕД

Концепциски, аналитичкиот пристап кон неформалните практики или неформалните односи, во рамки на Проектот,¹ поаѓаше од дефинирањето² на два основни поима: „контакти“ и „неформални мрежи“, како и од прецизирањето на нивните меѓусебни разлики. Поимот „контакт“ беше дефиниран како „лице кое сака и е во можност да помогне“. Во контакт-односот, по правило постои реципроцитет, па добиената услуга се возвраќа со слична услуга, како гаранција дека контактот останува активен и дека во иднина може повторно да се побара и да се добие услуга. Поимот „неформална мрежа“, (понатаму во текстов НФМ), беше дефиниран како „неформален круг на лица, кои се во можност и сакаат да си помогнат едни на други“. Луѓето кои се поврзани во неформална мрежа, имаат корист од тоа што и припаѓаат на мрежата, и оттука имаат интерес да ја одржуваат мрежата. Всушност, постои чувство на обврска кон другите луѓе од мрежата, а повеќекратното пропуштање да се дејствува во согласност со желбите на другите лица од мрежата, може да доведе до отуѓување, отфрлање од мрежата.

Вака дефинирани, клучните поими не се меѓусебно исклучиви: контактот може да биде дел од една или повеќе неформални мрежи, а воедно луѓето поврзани во мрежа, може да бараат помош, од контакт, кој е надвор од мрежата, значи тие се надополнуваат. Од друга страна нивното разликување е практично потребно: контактите особено функционираат на „вклучи - исклучи основа“, како конкретно решение за актуелен проблем; а неформалните мрежи се еден вид врска меѓу луѓе кои споделуваат заеднички, подолготрајни, интереси.

Потребно е поимањето на разликите меѓу контактите и неформалните мрежи да се потенцира и од аспект на општествениот капитал. Контактот, иако има пристап до редица економски и/или политички средства, сепак претставува само моќна и влијателна индивидуа, додека, неформалната мрежа се темели врз средствата со кои располагаат сите лица кои се поврзани во неа, што е секако голема предност.

Проектот имаше неутрален пристап кон поимот неформални односи, односно кон контактите и неформалните мрежи, не прогласувајќи ги однапред

1) Проектот под наслов „Постконфликтна реконструкција, неформални практики и корупција: случајот на Босна и Херцеговина, Македонија и Србија“ 2006-2010 година, беше координиран од норвешкиот Институт за урбани и регионални истражувања, а беше финансиран од Советот за истражување на Норвешка. Автор на концепциското осмислување и раководител на проектот е д-р. Асе Берит Гроделанд, а реализацијата на проектот во Република Македонија ја координираше авторот на текстов.

2) При реализацијата на продлабочените интервјуа, на соговорниците им беше предочено дефинирањето на овие два основни поима, со што се обезбедуваше изедначеност во разбирањето на поимите, но истовремено се одбегнуваше какво и да е сугестивно вреднување.

за позитивни или негативни. Всушност, позитивната или негативната оценка за ваквата општествена практика зависи од начинот на кој се користат и од целите за кои се употребуваат. Тие не се нелегитимни или нелегални, кога се еден вид помошно средство за да се добие нешто на што се има право според закон, на пример јавно достапна информација или помош од некоја јавна служба. Преку неформалните мрежи, особено оние кои поврзуваат квалификувани лица од иста или слични професии, може да се унапреди довербата во професионализмот и институциите. Но, од друга страна, и контактите и мрежите може да бидат користени на прикриен начин и за прикриени цели, да се обезбеди пристап до ресурси за кои всушност и се нема право или овластување, што резултира со промовирање и реализирање на нелегитимни интереси на нелегален начин, и што всушност ја „отвора вратата“ за корупцијата.

Ваквото концепциско-поимно осмислување на истражувачкиот зафат, претставува нов пристап во истражувањето на неформалните практики и мрежи.³ Истражувачкиот интерес на Проектот не беше фокусиран кон одделен случај и негово емпириско мапирање, туку интересот беше сосредоточен првенствено кон начините на кои контактите и неформалните мрежи се активни во општеството генерално, а и во некои одделни сфери како на пример политиката, јавните набавки и судството. Понатаму, истражувањето имаше за цел да утврди колку неформалните односи се вообичаени, особено наспроти формалните односи; и, секако, од особено значење беше утврдувањето на негативните аспекти на неформалните практики, нивниот однос кон корупцијата.⁴

3) Вообичаено, неформалните мрежи се истражувани преку методата „студија на случај“, во конкретни институции и преку врските меѓу луѓето во тие институции. Најчесто се работи за стопански претпријатија, а целта е да се унапреди ефикасноста, на пример: Mark J. Garmaise and Tobias J. Moskowitz. „Informal Financial Networks: Theory and Evidence“, *The Review of Financial Studies*, Winter 2003, вол. 16, но. 4, пп. 1007-4; но исто така има примери, кога теоријата на мрежи се темели врз истражувања на неформалните односи на политичко ниво, како на пример: Luis Moreno Ocampo, „Corruption and Democracy. The Peruvian Case of Montesinos.“, 2003, необјавен труд, поднесен на 11 Меѓународна антикорупциска конференција во Сеул, каде се претставени врските меѓу поранешниот претседател на Перу, Фуџимори, претставниците на медиумите и претставниците на деловните интереси. Ваквите истражувања даваат прилично детализирана слика за конкретна неформална мрежа, но не успеваат мрежата и нејзините активности да ги стават во поширок контекст.

4) Од методолошки аспект важно е да се нагласи дека податоците за ваквите истражувачки цели се обезбедени преку квалитативни и квантитативни истражувачки методи. Во рамки на квалитативното истражување во 2007 година беа направени 135 продлабочени интервјуа, по 15 претставници од одделен сегмент на елитата. Примерокот ги покриваше следниве сегменти на елитата во Македонија: (1) избрани претставници; (2) партиско-политички претставници: именувани високи функционери во државната администрација или во политичките партии; (3) раководни лица од невладини организации, при што беа вклучени и странски невладини организации или фондации со свои канцеларии во Македонија; (4) уредници во медиуми; (5) раководни лица во домашни претпријатија; (6) раководни лица во странски претпријатија; (7) раководни службеници кои се одговорни за јавни набавки; (8) судии и обвинители; (9) раководни лица во странски организации, активни во пост-конфликтна реконструкција. Вака сегментирано примерокот беше структуриран на три нивоа: национално ниво, ниво на главен град и ниво на конфликтно подрачје - Тетово. Собирањето на податоци преку квантитативна постапка беше направено во 2008/2009 година, со анкетирање на квотен примерок од 600 претставници на елитата на целата територија на Република Македонија, според претходно посочените сегменти, но без групата раководни лица во странски организации.

Следствено, со оглед на вака поставените задачи и методолошка заснова-ност, Проектот е составен од две еднакво важни компоненти: академска и по-литичка.⁵ Имено, податоците обезбедени во рамките на Проектот, од една страна ќе може да бидат основа за научно засновани анализи на истражува-ната појава, но исто така ќе служат и како рецептура за редица политички, па и професионални активности, особено во сферата на антикорупциските поли-тики⁶ и унапредувањето на доброто владеење.

Оваа статија, следејќи го ваквото двојство, се фокусира врз еден мал, но крајно важен дел од истражувањето. Имено, цел ни е да ги претставиме ге-нералните ставови на соговорниците во врска со неформалните мрежи и кон-тактите, ставовите за врската меѓу неформалните мрежи и корупцијата, и од таква позиција подетално да ги анализираме ставовите за улогата на медиу-мите и невладиниот сектор во обезбедувањето јавност и контрола во однос на неформалните односи.⁷

1. СТАВОВИ ЗА КОНТАКТИ И НЕФОРМАЛНИ ОДНОСИ

За најголем број соговорници, и за контактите и за неформалните мрежи, оцените се и позитивни и негативни, и корисни и штетни, а зад ваквите оценки е генералниот став дека сè зависи од тоа за што и како се користат контак-тите или НФМ. Оттука и голем број двојни одговори,⁸ а генералната диоп-трија може да се претстави со следниов одговор: „... однапред не може да се знае, таквиот однос не може да се забрани или да се разурне. Какви ќе бидат зависи од општеството, што тоа ќе дозволи.“ Сепак, и покрај ваквата двој-ност, доминираат негативните оценки.

5) Секако, не се работи за две меѓусебно одделени компоненти на Проектот, туку се работи за двојство, за две страни, за две употребни вредности на еден нов квалитет, што го обезбедуваат податоците на истражувањето. Всушност, досега ниедно истражување ја нема истражувано врската меѓу неформалните практики и корупцијата, во држави, во општества кои се и пост-комунистички и пост-конфликтни.

6) Во оваа смисла, почетна литература со регионален преглед претставува насловот: Tisne, M., Smilov, D., From the Ground Up Assessing the Record of Anticorruption Assistance in Southeastern Europe, Central European University, 2004

7) Со оглед на ваквата цел, во статијата ќе бидат користени податоци само од квалитативното истражување, во кое имаше посебни прашања само за соговорниците од медиуми и НВО, а во врска со нивната контролна улога.

8) Ваквата природа на одговори условува, квантификацијата на квалитативната анализа за сите такви „двојни“ одговори да биде правена според бројот на квалитетно различни одговори-искази. Воедно, не сите испитаници имаат одговорено на сите прашања. Затоа бројот на вкупни одговори може да се разликува од вкупниот број испитаници - 135, односно од вкупниот број испитаници во група - 15. Основната текстурална единица која е користена при анализата и кодирањето е одговорот, односно исказот на соговорникот. Квантитативната обработка на квалитативните податоци е правена со програмата QSR NUD*IST6.

Контактите, кои особено често се користат ако треба да се појде на лекар, се позитивни, тие се „нормална работа“ кога се бара нешто „од пријател или роднина“, кога „не се бара ништо надвор од законот“; а предизвикуваат негативни чувства, ако „контактот се става во непријатна ситуација, му создавате обврски“, „затоа што е понижувачки да зависите од некого“, затоа што нивното користење ја загрозува јавната функција, затоа што секогаш треба да ја вратите услугата, а тоа може да биде „спротивно на некои мои принципи“. Но сепак, контактите се „нежно зло во овој систем“.⁹

Однос кон користење контакти	Сите групи		Медиуми		НВО	
	N	%	N	%	N	%
Позитивен став	21	16	1	7	0	0
Индиферентен	1	1	0	0	0	0
Негативен став	61	46	8	57	6	43
Друг одговор	46	35	4	29	8	57
Не знае	2	2	1	7	0	0
Вкупно	131	100	14	100	14	100

Во рамките на општите оценки за корисноста-штетноста од неформалните мрежи, освен веќе посочените заеднички карактеристики, индикативно е што, како извор на штетноста се посочува и на отсуството на Закон за лобирање, со што ќе се намали злоупотребата на НФМ, односно ќе „се разликува лобирањето од корупцијата“.¹⁰

Корисноста на мрежите се разбира на повеќе начини. За некои тоа е дадена состојба: „овде така функционира општеството ... , таков ни е менталитетот, затоа се корисни ...“. Следно извориште на корисноста на НФМ е нивната контролна улога: „предупредуваат на негативните појави, и предничат кога ќе треба да се преземе некоја акција“. Мрежите се исто така корисни затоа што обезбедуваат ефикасност: „побрзо, навремено завршување на работите; кога ништо не функционира во Македонија, тие функционираат, и добро е што постојат, така може да се завршуваат нештата“, дури „без НФМ тешко ќе добиете и услуга, која законски ви припаѓа“. Понатаму, НФМ се корисни и за-

9) Одреден број соговорници даваа „други“ одговори, кои објаснуваа дека со оглед на карактерот соговорникот никогаш не користел контакти, односно дека „благодарноста и начинот на кој се возвраќа, зависи од видот на односот со контактот“, а оттука произлегува и позитивното или негативното чувство при користењето на контактот.

10) Во време на реализација на интервјуата, Законот за лобирање се уште не беше донесен.

ради стручно-професионалната улога на мрежите, затоа што: „обезбедуваат простор секој да биде активен, да придонесе со нешто ново, „обезбедуваат размена на професионални мислења“; „размена на информации и споделување на нови знаења“, а исто така „помагаат при здружување на интереси“. Некои од соговорниците, за ваквата повеќедимензионална корист велат дека постои, односно дека е возможна само во „општества и организации каде се почитуваат правилата“.

Паралелно на корисноста, и штетноста на мрежите е повеќестрана, а најважно е што според оцените на соговорниците „штетните мрежи се доминантни во Македонија“. НФМ се штетни, затоа што: нивните цели се „високи профити, кои се остваруваат на сметка на општеството“; затоа што: „поединецот не може да се афирмира, ако не е дел од мрежите, односно оние што не се во мрежата се дискриминирани, лишени од редица работи“. Мрежите не само што ги спречуваат поединците да се афирмираат соодветно на сопствените квалитети, промовирајќи поединци „затоа што се членови на мрежата, а не заради нивните квалитети“, туку, „ја спречуваат и конкуренцијата, влезот на странските фирми во државата, ... ја исмеваат демократијата, манипулираат со моќта“. НФМ обезбедуваат одлуките да се донесуваат во тесен, затворен круг, „се изигруваат правилата, ... се кочи државата во секој поглед, го рушат владеењето на законот“. Може да се каже дека најкритичните оценки во НФМ го препознаваат организираниот криминал: „секогаш се сведуваат на одбегнување на законски норми ... се користат за криминални работи, како одбегнување даноци“ и „поврзани се со политичарите, со власта, влијаат врз законите, се носи штетна регулатива за општеството, а корисна за нив“.¹¹

Однос кон користење контакти	Сите групи		Медиуми		НВО	
	N	%	N	%	N	%
Корисни	72	37	6	27	11	46
Штетни	107	54	13	59	12	50
Друг одговор	15	8	3	14	1	4
Не знае	2	1	0	0	0	0
Вкупно	196	100	22	100	14	100

11) И во контекст на НФМ, дел од одговорите се класифицирани како „други“, каде наместо јасен став за штетноста или корисноста од НФМ, се даваат различни објаснувања дека „би било најдобро ако се воспостават процедури, ... ако се почитува законот, и тогаш НФМ нема да бидат нужни“.

2. КОРУПЦИЈАТА, КОНТАКТИТЕ И НЕФОРМАЛНИТЕ МРЕЖИ

Постојат варијации во одговорите, од „да, веројатно“ до „да, секако“, за тоа колку НФМ и контактите ја помагаат корупцијата, но она што е најважно е дека постои вонредно голема согласност дека НФМ и контактите ја помагаат корупцијата. Зад ваквата согласност се бројни карактеристики, потенцирани во одговорите, кои го прифаќаат и опишуваат „благопријатното“ дејство на контактите и НФМ врз корупцијата.

Суштината е во „злоупотребата на контактите и мрежите“, а „главниот мотив е профитот“. Преку подмитување, преку корупција, се „олеснува пристапот до тендери, фондови“, при што не секогаш се работи за плаќање во готовина - услугата, долгот се враќа и преку противуслуга. Всушност, кога се добива „нешто што не секогаш е според закон, тоа најчесто се плаќа, и тогаш корупцијата, поткупувањето преку контакт или НФМ е полесно“.

Индикативни се и ставовите на соговорниците од медиумите и од судството. Во првиот случај се објаснува технологијата на корупцијата: „... во медиумите, е особено видливо, кога државните институции огласуваат кај некој медиум, не затоа што се работи за најчитан медиум, туку заради протекционизмот од власта, а медиумот го враќа долгот со одредени написи - тоа е корупција. Ситуацијата е иста и со електронските медиуми. Власта ги корумпира медиумите. Исто и одделни новинари - за да заработат повеќе, работат за некоја политичка опција или за некое претпријатие, објавувајќи позитивни написи за нив. До сега во Македонија немам слушнато за судски процес против корумпиран новинар или медиум“. Во вториот случај, од страна на соговорник судија, се посочува на сериозни индикатори за присуство на корупцијата во судската власт: „да, постојат ситауции во судството за кои сме свесни, за кои е видливо дека има нешто „под маса“, но ништо не е директно видливо. Сепак, пресудите на пониските судови, индицираат на вакви работи или треба да помислите дека судијата од понискиот суд е „легален далтонист“, или дека нема никакво знаење од примена на законот“.

Како што нагласуваат соговорниците од домашните и од странските претпријатија ваквата практика е особено присутна во „јавните институции, државниот сектор, каде главен критериум е партиската припадност, и тоа е основата на нивната поврзаност. Тие најчесто се неуки и неспособни, па корупцијата им е главен успех. Во приватниот сектор постојат и мрежи и контакти, но тие таму, пред сè, се професионално ориентирани“. Дури за некој „ситуацијата во Македонија е катастрофална, набавките не се транспарентни, менаџерите се корумпирани, обвинителите и судиите исто така ...“.

Наспроти ваквите оценки, некои од политичките претставници се дури и оптимисти: „тоа е вообичаена практика за некои групи, но јас имам впечаток дека ваквата практика сега е минимизирана во Македонија“.

НФМ корупцијата ја:	Сите групи		Медиуми		НВО	
	N	%	N	%	N	%
Помагаат	115	85	14	93	9	60
Не ја помагаат	7	5	0	0	2	13
Друг одговор	8	6	1	7	3	20
Не знае	5	4	0	0	1	7
Вкупно	135	100	15	100	14	100

Неспоредливо помалубројни се ставовите, според кои контактите и НФМ не ја помагаат корупцијата. Нивната аргументација е дека „мрежите не се никаков услов за корупцијата, таа постои и без нив“, а воедно „НФМ и контактите ја кочат корупцијата: оние кои се знаат меѓу себе не се подмитуваат“.

Малубројни се и одговорите од типот „други“, каде наместо, јасен „помагаат“ или „непомагаат“ став, доминираат објаснувањата во врска со причините за корупцијата, при што главни причини не се ниту контактите ниту мрежите, туку несигурноста за сопствената иднина, и нискиот стандард, особено на државните, јавните службеници.

3. НАБЉУДУВАЊЕ И ОБЕЛОДЕНУВАЊЕ

Во рамки на примерокот, за медиумите и за невладините организации, имаше посебна група прашања, кои беа фокусирани кон специфични аспекти на професионалната позиционираност и капацитет на овие сегменти од општествената елита. Спецификата на овие сегменти е во тоа што тие не се само дел од општествената елита, туку се и најактивен дел од цивилното општество,¹² со вонредно значајна улога во рамки на јавната општествена контрола врз елитите во општеството.

Првата идентификувачка точка за сопствената улога кон НФМ беше прашањето, дали медиумите, односно невладините организации (понатаму во текстовНВО), треба да ги набљудуваат и да ги обелоденуваат активностите

12) Ваквиот пристап ги антиципира ставовите на Џон Кин во „Демократија и цивилно општество“, а и на Дејвид Хелд во „Политичка теорија и модерна држава“, каде и цивилното општество и државата ги создаваат условите за демократизација на другиот.

на неформалните мрежи.¹³ Најголемиот број соговорници од медиумите, како и доминантен број соговорници од НВО, даваат потврден одговор: НФМ треба да бидат набљудувани и нивните активности обелоденувани.¹⁴

Аргументите за прифаќање на набљудувањето и обелоденувањето на НФМ кај соговорниците од медиумите се: „НФМ треба да бидат обелоденети, па општата јавност ќе има слика за лицата кои се во тие мрежи, какви се нивните интереси..., кои механизми ги користат, која е нивната функција“; „да, треба да се известува, особено ако се работи за негативни мрежи“; „да, затоа што најголемиот дел од корупцијата е поврзан со НФМ“. Паралелно, се посочуваат и проблемите во известувањето: „таквите мрежи не сакаат да знаат кои им се членовите, ... за каков вид мрежи се работи.“; „како да се докаже нивното постоење ако се неформални“. Соговорниците од медиумите нагласуваат и одделни мрежи, како на пример „галичански врски“ или „влашко лоби“, кои токму „поради недостиг на информации се мистифицирани или искривени“.

И соговорниците од НВО имаат речиси иста аргументација зошто НФМ треба да бидат набљудувани и нивните активности обелоденувани: „... не само што треба туку и мора да набљудуваат и да обелоденуваат, затоа што има многу од нив што се негативни. Проблемите треба да бидат изложени пред јавноста, а тоа не може без набљудување на НФМ“. Во оваа група, во споредба со соговорниците новинари, почести се ставовите дека подеднакво треба да бидат набљудувани и негативните и позитивните НФМ, а главната аргументација за обелоденување во контекст на позитивните НФМ е: „голем број информации и знаење може да бидат обезбедени преку НФМ“

Следната идентификувачка точка беше фокусирана кон можностите за ваквата активна улога, односно, дали медиумите и НВО се во можност да набљудуваат и обелоденуваат. „Да, можат“ е најчестиот одговор на соговорниците од медиумите, но исто така некои од соговорниците нагласуваат дека „мрежите се затворени и тогаш постои ризик, затоа што се зголемува бројот на дезинформации, што произведува голема штета. Во вакви случаи обелоденувањето на мрежите е тешка задача за медиумите“. Индикативно е што

13) Ваквата улога на медиумите всушност кореспондира со одамна утврдените функции на медиумите или масовните комуникации во општеството. За ова, меѓу првите, Харолд Ласвел во „Структура и функции на комуникации во општеството“, пишува за улогата на медиумите да ја набљудуваат околината, а и Пол Лазарсфелд и Роберт Мертон во „Масовни комуникации, полупуларен вкус и организирана општествена акција“ пишуваат за улогата што медиумите ја имаат во доделувањето статус, односно за нивната функција на јакнење на општествените норми.

14) Само еден новинар одговорил дека медиумите не треба да ги набљудуваат и да ги обелоденуваат НФМ. Исто и соговорниците, претставници на НВО, во минимален број, по двајца, одговориле дека НФМ не треба да се набљудуваат, односно дале „друг“ недефиниран одговор.

само еден од медиумските претставници - уредник во печатен медиум, има став дека медиумите не се во можност да ги набљудуваат и обелоденуваат НФМ затоа што „има многу пречки, недостаток на информации, експерти кои ќе сакаат јавно да зборуваат, тешко е да се следат нивните активности, особено ако имаат негативен карактер“. Добар дел од ставовите се во „други“ одговори, при што се нагласува дека „проблемите се од финансиската природа, големите мрежи имаат средства и медиумите не можат со нив да се борат, а мрежите се меѓусебе и поврзани“.

И во групата соговорници од НВО, најчесто се добиваат потврдни одговори: „НВО можат да го разоткриваат феноменот на НФМ“, а кон нив се приклучуваат и самокритички забелешки: „но недостасува свест за тоа“. Соговорниците кои, ниту потврдуваат, ниту негираат, односно даваат „други“ одговори, појаснуваат дека „... можностите секторот на НВО да го прави тоа се ограничени, особено во споредба со некои други услуги“, односно „многу е тешко да се набљудуваат вакви ситуации, кога мрежите се формираат за конкретни цели, а потоа исчезнуваат“.

4. ВЛИЈАНИЕ НА НФМ ВРЗ МЕДИУМИ И НВО

Речиси сите¹⁵ соговорници од медиумите прифаќаат дека постои поголемо или помало влијание на НФМ врз медиумите. Став на уредниците од локалните медиуми е дека „Во Македонија ваквите групи имаат влијание и тоа многу повеќе во националните медиуми“. Оние кои се најубедени во постоењето на ваквото влијание, влијанието го гледаат во тоа што: „медиумите се директно или индиректно финансиски зависни“, при што додаваат дека: „Некои се под вакво влијание, но не признаваат.“ и „Голем дел од медиумите се под вакво влијание“. Кај дел од оние кои прифаќаат дека постои вакво влијание, истото сепак го оценуваат како ограничено: „Секако постои влијание од овие мрежи, но медиумите не се целосно под влијание“.

Од друга страна, далеку помал е бројот (6) на оние кои прифаќаат дека и нивниот медиум е под влијание на НФМ. Влијанието се оценува како „просечно“ или „ни поголемо ни помало отколку во другите медиуми“. Индикативно е што некои од соговорниците интересот за влијание го доведуваат во врска со видот на медиумот: „... политичарите би сакале повеќе да се видат на телевизија или во весниците, отколку да бидат присутни на радио“, при што тие се свесни дека ваквиот намален притисок обезбедува „поголем имунитет за радиото“. Воедно, други соговорници од национални: и електронски и печатен

15) 12 соговорници прифаќаат дека постои вакво влијание, а по еден испитаник одговорил: „НФМ немаат влијание врз медиумите“; „Не знае дали НФМ имаат влијание“; и дал „друг одговор“.

тени медиуми, посочуваат дека ваквото влијание може да е и позитивно, од професионална важност за медиумот: „Има мрежи кои имаат и позитивно влијание, преку нив побрзо доаѓаме до информации“. Ваквите влијанија и односи се оценуваат како добродојдени, тие даваат можност да се намали влијанието на негативните мрежи. Само 4 соговорници, претежно од локални медиуми, одговараат дека медиумот во кој работат не е под влијание на НФМ, затоа што се работи за локални медиуми па нивното влијание е ограничено. Истиот став: медиумот во кој работи, не е под влијание на НФМ, го има и соговорник од национален печатен медиум, кој е дел од меѓународен издавачки синџир, а токму таквиот статус на медиумот му дава основа за „независна уредувачка политика“ и имунитет во однос на НФМ. Останатите тројца соговорници од оваа група даваат „други“, неодредени одговори, каде евентуалното влијание на НФМ, „ако го имало“ се оценува како „ненамерно или незабележано“!

Најголем број искази на соговорниците од невладиниот сектор го потврдува влијанието на НФМ, но сепак одговорите се хетерогени. „Некои НВО се под влијание, некои не се“, е најчесто добиениот одговор од претставниците на НВО од конфликтното подрачје. Исто, и претставници на меѓународни и на национални НВО, оценуваат дека НФМ имаат влијание само врз некои НВО. Влијанието доаѓа и од „партиски кругови“, и од „бизнис олигархија“, но и „од власта“. Соговорниците кои генерално оцениле дека НФМ немаат влијание врз секторот на НВО, во одделни случаи дозволуваат таква појава, но само како исклучок и без објаснување.

Релативно мал број искази (4), го потврдуваат влијанието на НФМ врз нивната НВО. Тие прецизираат дека се работи за неформални мрежи, како начин на соработка и организирање на заеднички активности од страна на повеќе НВО, а само еден исказ сугерира дека се работи за неформално влијание на одделни лево ориентиран политички структури врз некои НВО. Наспроти ова, најголемиот број искази (11) од претставниците на НВО ја потенцираат „ортодоксноста“ на невладиниот сектор, нагласувајќи дека нивните НВО не се под влијание на НФМ.

ЗАКЛУЧОК

И за контактите и за НФМ преовладуваат оценки според кои се работи за негативни појави, односно злоупотребата и на едните и на другите ја дефинира нивната општа употребна вредност. Ваквата негативна употребна вредност, всушност ја храни, ја генерира корупцијата.

НВО, а особено медиумите, според претставниците на овие институции, треба да бидат оние кои ќе ги обелоденуваат и контролираат НФМ и нивните

активности, при што тие го истакнуваат и сопствениот капацитет, но и пречките при обелоденувањето на мрежите. Ваквата решеност за набљудувачко-контролната функција, може и треба критички да се преиспитува, ако се имаат на ум исказите дека постои поголемо или помало влијание на НФМ врз медиумите, особено во смисла на финансиска зависност.

Што е потребно за да се направи пробив во вака затворениот круг? Дали заложбата на медиумите за транспарентност е доволна за да се нагласат позитивните и да се ограничат негативните аспекти на НФМ? Можат ли медиумите тоа да го прават независно од „состојбата на духот“ во другите сегменти на елитата? За жал постои очигледен расчекор во оцените на потенциите на транспарентноста, и кога се работи за позитивни и кога се работи за негативни аспекти на НФМ?

Јакнење на позитивни аспекти на НФМС	Сите групи		Медиуми		НВО	
	Н	%	Н	%	Н	%
Транспарентност	16	12	4	27	2	13
Друго	103	79	9	60	13	87
Не знае	12	9	2	13	0	4
Не постојат НФМ	0	0	0	0	0	0
Вкупно	131	100	15	100	15	100

Ограничување на негативни аспекти на НФМ	Сите групи		Медиуми		НВО	
	Н	%	Н	%	Н	%
Поголема транспарентност	15	9	5	23	1	7
Подобро регулатива	21	13	2	9	4	27
Примена на законите	34	22	7	31	1	7
Едукација	14	9	0	0	1	7
Друго	69	43	7	32	8	52
Не знае	4	3	1	5	0	0
Нема НФМ	1	1	0	0	0	0
Вкупно	158	100	22	100	15	100

Очигледно дека транспарентноста како инструмент за јакнење на позитивните аспекти на НФМ, односно за ограничување на негативните аспекти е пред се присутна кај медиумите, што е и природно и очекувано. Но сепак, постои значителна разлика во оцените на улогата на транспарентноста кај

другите сегменти од елитата, што во старт го ограничува ефектот од набљудувањето и објавувањето. Отсуството на нагласено позитивен однос кон транспарентноста, кај другите сегменти од елитата, зборува дека работата зад затворени врати, како еден вид културно-политичко наследство, но и одлика на транзицискиот период, сè уште е секојдневна и широко прифатена практика. Воедно, ваквиот јаз упатува на основните проблеми што граѓанското општество, пред сè медиумите, ги имаат во набљудувањето и обелоденувањето на неформалните мрежи и корупцијата.

Литература:

Czarnota, A., Krygier, M. and W. Sadurski, eds., *Rethinking the Rule of Law after Communism*. Budapest: Central European University Press, 2005.

Grødeland, Åse Berit. "Red Mobs", "Yuppies" and "Lamb Heads": Informal Networks and Politics in the Czech Republic, Slovenia, Bulgaria and Romania. Paper presented at the ICCEES VII World Congress, Berlin, 25-30 July 2005.

Miller, W.L., Grødeland, Å.B. and T.Y. Koshechkina, *A Culture of Corruption? Coping with Government in Post-communist Europe*. Budapest: Central European University Press, 2001.

Tisné, M. & Daniel Smilov. *From the Ground Up. Assessing the Record of Anticorruption Assistance in Southeastern Europe*. Budapest: Centre for Policy Studies, Central European University/ Soros Foundation New York. Policy Studies Series, 2004.

Sandholtz, W., and Gray, M., *International Integration and National Corruption*, University of California, 2001